IMAGINEA STRĂINULUI ÎN FRAZEOLOGIA ROMÂNEASCĂ

LIVIU GROZA
Universitatea din București

Pentru imagologia istorică, dar, în același timp, și pentru frazeologie, un subiect de cercetare îl constituie, sau ar trebui să îl constituie, expresiile referitoare la felul în care străinii au fost percepuți de fiecare popor în parte. Constituirea identității de sine a unui popor s-a realizat și prin raportarea la alte lumi, la alte tipuri umane, la alte mentalități și practici sociale de referință (Duțu 1985: 18), ceea ce nu avea cum să nu capete și anumite manifestări lingvistice, cu precădere în povestirile cu caracter anecdotic, dar și în lexic și frazeologie.

În frazeologia românească, concepută în sens foarte larg (Groza 2011: 11–21), există un număr relativ mare de expresii sau de construcții lingvistice (expresii, proverbe, zicale etc.) care oferă o imagine destul de clară a felului în care românii i-au văzut pe străini de-a lungul timpului. Din punct de vedere tematic se pot distinge expresii referitoare la:

a) incapacitatea, reală sau simulată, de a comunica, din cauza diferențelor lingvistice (*a o face pe englezul* sau *a se face englez, a fi englez, a se face chinez, a se face neamț* = a te face că nu înțelegi, că nu știi etc. despre ce anume este vorba ori ce se petrece; *a vorbi* sau *a grăi, a bolborosi turcește* = a vorbi o limbă neînțeleasă; *parcă se bat jidanii la gura lui* = vorbește repede și cam nedeslușit). De multe ori această incapacitate de a comunica este pusă pe seama stării de ebrietate (*a vorbi grecește* sau *nemțește* = a fi beat; *a vorbi* sau *a grăi, a bolborosi turcește* = a rosti cuvintele neclar din cauza băuturii).

b) obiceiuri nesănătoase, în special alcoolismul (*a fura* sau *a lua, a prinde, a apuca luleaua neamțului cu zale cu tot* = a se îmbăta; *a furat luleaua neamțului și șade în fundul șanțului* = a se îmbăta foarte tare), precum și boli atribuite etniei (*boala turcilor* = ciuma; *boala englezească* = rahitismul; *boala franceză* = sifilisul).

c) comportamente, posturi și atitudini percepute ca specifice etniei (*a mânca cât un turc din cei calici* = a mânca mult și cu lăcomie; *a sta* sau *a ședea, a se așeza turcește, grecește* = a sta jos cu picioarele încrucișate sub corp, ca orientalii; *a fi turc* sau *ca turcul* = a fi foarte încăpățânat, a nu vrea să înțeleagă, a nu ține seama de nimic; *parcă se bat turcii la gura lui* = se spune despre cineva care mănâncă lacom; *a se îndesa ca țiganul la praznic* = a se înghesui foarte tare unde e rost de mâncare și băutură fără plată; *a-i fi milă ca țiganului de pilă* = a nu avea milă deloc).

În frazeologia românească tipurile etnice reprezentate cel mai bine în expresii, proverbe și zicători sunt: *evreul* sau *jidanul*, *turcul*, *neamțul*, *grecul* și *țiganul*.

Evreii sau *jidanii* sunt văzuți ca oameni care, potrivit legendei, au fost cândva uriași (*a fi rupt din jidovi* = adică om voinic, corpolent; *de când cu jidovii* = adică din vechime, de când erau oamenii mari, jidovi), care, în general, au apucături rele (*are cap de jidan* = umblă cu

BDD-V1700 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:05 UTC)

înşelăciuni; *jidan botezat* = creştin cu apucături rele), sunt capabili de munci grele (*muncă jidovească* = muncă mare grea), nu însă şi de munci agricole (*când vor ieşi jidanii la secere* = niciodată), vorbesc într-un fel aparte şi sunt fricoşi (*om jidovetic* = care vorbeşte ca jidanii, e fricos şi bicisnic).

Turcii au feţele întunecate şi pline de zbârcituri (*faţă turcească* = faţă întunecată; *a fi ca o* sau *cu obraz de babă turcească* = se spune despre bărbaţi spâni şi cu zbârcituri pe faţă), sunt geloşi şi încăpăţânaţi (*a fi gelos ca un turc* = a fi foarte gelos; *a fi turc* sau *ca turcul* = a fi foarte încăpăţânat, a nu vrea să înţeleagă, a nu ţine seama de nimic), îşi dezvăluie uşor felul de a fi şi anturajul pe care îl au (*cum e turcul aşa e şi pistolul* = cum e omul aşa sunt şi faptele lui, prietenii lui), sunt abuzivi atunci când sunt puşi să aplice legea (*turcul te bate, turcul te judecă* = se zice când nu te aştepţi să ţi se facă dreptate, pentru că cel care te judecă este interesat în cauză), dar sunt puşi să plătească pagubele făcute de alţii (*turcul plăteşte* sau *turcul să plătească* = se spune despre cineva care este silit să plătească, vrând-nevrând, paguba sau cheltuială făcută de alţii).

Grecii sunt percepuţi ca persoane neserioase, obraznice (*cal verde şi grec cuminte nu s-a văzut*), amatoare de mâncăruri puţin consistente (*bucate greceşti* = nimica, lucru fără nicio valoare), sunt ceremonioşi, chiar şi atunci când situaţia este dramatică (*se poftesc* sau *se îmbie ca grecii la puşcărie* sau *la temniţă* = se zice când se poftesc unul pe altul să intre sau să ia loc, mai întâi, undeva), dar sunt perfizi şi intriganţi (*a sta greceşte în inima cuiva* = a şti tot ce vorbeşte şi cugetă cineva, a-i cunoaşte toate gândurile, chiar şi cele mai ascunse).

Nemţii sunt văzuţi ca oameni taciturni (*a tăcea ca neamţul* = a tăcea, a nu vorbi), cinstiţi şi corecţi (*a spune drept ca neamţul* = a vorbi sincer, dechis), autoritari şi dominatori (*neamţul se crede cel mai tare şi cere de la toţi ascultare*), buni gospodari şi bine chivernisiţi (*neamţul nu stă în bordei, ci-şi face casă cu temei*), ordonaţi şi prosperi (*toate la neamţ îs cu rânduială, să nu rămână cu burta goală*), foarte buni meseriaşi şi agricultori deopotrivă (*neamţu-i şi paur* [= bauer = ţăran], *şi faur*), dar înclinaţi spre băutură (*neamţu crede-n băutură şi unguru-n înjurătură*; *vorbeşte nemţeşte = adică e beat*; *a furat, a apucat luleaua nemţului şi şade-n fundul şanţului*; *neamţul a venit cu puşca şi-a băut vinul cu duşca*). În Oltenia, aflată cândva sub dominaţie austriacă, *a se nemţi* nu înseamnă „a face, a se purta precum nemţii”, ci *a se îmbăta*.

Ţiganii sunt nomazi (*a se muta* sau *a umbla ca ţiganul cu cortul* = a se muta, a umbla din loc în loc; a fi nestatornic), fiind capabili să ajungă în locurile cele mai îndepărtate (*a se duce unde a dus mutu iapa şi ţiganu cârlanu* = a se duce foarte departe), duc o viaţă grea, dificilă (*a fi deprins cu nevoile ca ţiganul cu scânteile* sau *scânteia* sau *ca ţiganul cu ciocanul* = se spune despre cel ce înfruntă în viaţă multe greutăţi şi necazuri), sunt lăudăroşi (*tot ţiganul îşi laudă ciocanul*) şi îşi dezvăluie repede cusururile (*a-şi da în petic ca ţiganul* = a-şi da pe faţă, fără voie, anumite cusururi, vicii), nu pot să ducă la bun sfârşit ceea ce îşi propun să facă (*a se îneca ca ţiganul la mal* = a eşua, a nu reuşi într-o acţiune tocmai când era pe punctul de a o duce la bun sfârşit; *a murit ca şi iapa ţiganului*, se spune despre cineva care încearcă să facă lucruri peste puterile lui şi pretinde că puţin lipsea ca să izbutească), nu ştiu să aprecieze lucrurile de valoare (*ce ştie ţiganul ce e şofranul / ştie ţiganul ce e şofranul ?* = se spune când cineva nu ştie să aprecieze valoarea unui lucru deosebit), se comportă inadecvat în anumite împrejurări (*a se îndesa ca ţiganul la praznic* = a se înghesui foarte tare unde e rost de mâncare şi băutură fără plată; *a nimeri* sau *a brodi ca ţiganul miercurea la stână* = a nimeri într-un loc în momentul cel mai neprielnic).

Unele expresii sunt legate de povestiri anecdotice în care ţiganul este personajul principal: *îi sporeşte ca şi laptele ţiganului* = se spune despre cel care se aşteaptă la câştig şi se alege cu paguba, potivit anecdotei în care ţiganul risipeşte laptele, deoarece crede că acesta

BDD-V1700 © 2015 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:05 UTC)

sporește atunci când e pus la fiert sau *și-a mâncat credința* (sau *cinstea, omenia, leftereaua*) *ca țiganul biserica* = se spune despre cel care și-a pierdut onoarea. Ultima expresie este întemeiată pe legenda potrivit căreia țiganii și-au constuit biserica din caș sperând să obțină unt din ea, dar au sfârșit prin a o mânca:

> *Se gândiră, se sfătuiră / Să facă d-o sfântă mănăstire / S-o facă din lemn? Putrezește / S-o facă din fier? Rugineşte / S-o facă de oțel? Plesneşte / S-o facă din zid? Mucezește / S-o facă de caș! Cand o bate vantul / Are să curgă untul.*

În frazeologia românească, străinii sunt văzuți cu o oarecare îngăduință, cel mult cu un dispreț batjocoritor, dar nicidecum nu sunt respinși sau nu li se neagă statutul de ființă umană și, mai mult decât atât, așa cum s-a remarcat (Mazilu 1999: 10 și urm.), nu s-au făcut presiuni asupra lor pentru a se încadra în modelul cultural românesc. Se pare că românii nu i-au judecat pe străini după standarde proprii considerate superioare din punct de vedere cultural și moral, trăsătură specifică etnocentrismului cultural (Goodman 1992: 61). În schimb, *valahul* sau *vlahul* nu se bucură de aceeși îngăduință printre popoarele învecinate, cel puțin în ceea ce privește imaginea desprinsă din unele construcții frazeologice. Ungurii consideră că *valahii sunt puturoși*, adică leneși, și că doar *un valah mort e un valah bun*, iar sârbii sunt de părere că *ciorba bună să o mănânci cu prietenii, iar ciorba rea să o torni valahului în cap.*

SURSE

DA – *Dicționarul limbii române*. Ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, vol. I – XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.

BIBLIOGRAFIE

Goodman, Norman, 1992, *Introducere în sociologie*, București, Editura Lider.
Duțu, Alexandru, 1985, *Călătorii, imagini, constante*, București, Editura Eminescu.
Groza, Liviu, 2011, *Probleme de frazeologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Universității din București.
Mazilu, Dan-Horia, 1999, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași, Polirom.

THE IMAGE OF THE ALIEN IN ROMANIAN PHRASEOLOGY

(*Abstract*)

This study researches the image of aliens reflected in many Romanian expressions. The most common types of aliens that appear in Romanian expressions are the Jew, the Greek, the Turk, the German and the Gypsy. The study concludes that Romanians have no ethnocentric culture because foreigners are regarded with indulgence.

BDD-V1700 © 2015 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:57:05 UTC)